

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Bezoeken op Soemba, door Ph. Bieger.

De reis naar de gemeenten Kambëniroe en Melolo, op het eiland Soemba (bij de Savoeneezen onder den naam „wa” bekend) duurt, als men met de stoomboot gaat, slechts een 15 à 16 uren, en is niet moeielijk. Maakt men de reis met eene Savoeneesche prauw, dan kan men bij goeden wind in den zelfden tijd het eiland bereiken, in 't tegenovergestelde geval moet men vaak drie, vier dagen geduld oefenen. Ja, niet zeldzaam is 't geval, dat de arme Savoenees her- en derwaarts geworpen, onder tranen, smeekingen en gebeden, bij gebrek aan drinkwater, eindelijk na een zwerven van 15 dagen op een ander eiland wordt geworpen, en dankbaar mag zijn, als hij het leven er afbrengt. Wat zijn die Savoeneezen volhardend, geduldig en taai!

Te Wai-ngapoe stappen we aan wal, (1) ik zou haast zeggen: beginnen we te worstelen met steenen en de gloeiende atmosfeer daar boven. Hoe nu zoo in eens den weg gevonden, in een vreemd land, en zonder vooraf bericht van onze komst gegeven te hebben (wij konden

(1) In 1891, als wanneer de nieuwe regeling der Indische Stoomvaart in werking treedt, zullen de booten ook Melolo aandoen.

zulks moeielijk doen)? Zouden we nu maar zoo in eens in de handen van Radja Lewa (1) terecht komen?

En toch, Soemba is een goed, een vruchtbaar land. Wat daar al niet kan groeijen! Rijst, turksche tarwe, tabak, koffie, thee, lontar- en tēboe-suiker (2), katoen, enz. enz. Kostbare houtsoorten leenen zich tot alle werk. China's-appelen, citroenen, mangga's, nangka's, ananas, de broodvrucht, indigo, sirih, pinang, pisang, papaja, enz. enz. verblijden het hart van mensch en van dier. Ook van Soemba kan gezegd worden: „Het is een Java in 't klein.”

Waitson en zijne vrouw zijn gegoede en eenvoudige inwoners van Wai-ngapoe. Zij, als alle sinjo's en nonna's, vormen de knopen in 't vlechtwerk, dat de bontgemengde Indische maatschappij omstrengelt. Den grooten afstand tusschen volbloed Europeaan en dito Inlander verkorten zij ter lengte van hunne uitgebreide armen, waarmede zij én Inlander én Europeaan omvangen en in gemeenschap brengen. 't Heeft, het behoeft wel niet gezegd te worden, zijne licht- en zijne schaduwzijde. Van beiden behooren er tot de gemeente van Kambëniroe. Wat gevoelt men zich dan gelukkig in 't huis van gastvrije menschen, en, in plaats van het onzekere vlak van den grooten Oceaan, een' stoel, op vasten grond onder zich en . . . een bord met rijst voor zich.

De afstand van hier naar Kambëniroe bedraagt slechts een uur rijdens. De weg ligt niet ver van en loopt parallel met het strand. De Goeroe heeft er wel eenigszins de lucht van weg, dat wij met deze boot zouden komen; niet lang hebben we gezeten, of wij hooren 't opwekkend woord: „daar is de Goeroe.”

(1) Hierover straks nader.

(2) Van den lontarboom en van het suikerriet.

De Goeroe van Kambëniroe met zijn paard, en dit laatste mag, of juist, kan men, als men 't maar eenmaal gezien heeft, niet vergeten; want 't is een jong beest met vele ellenden; en toch mag men niet zeggen, dat het van geen goede afkomst is; immers, de sandelwoods zijn over heel Indië beroemd, en jaarlijks komen er schepen van Java en elders, om eene goede lading sandelwoods weg te brengen; hier op Soemba tegen een' prijs van f' 40,—, f' 60,—, f' 80,— enz., op Java f' 250,—, f' 300,— en meer. En de grootste rijkdom van den Radja op Soemba bestaat in zijne paarden; overal heeft hij kudden losloopen, onder de hoede van één' of meer zijner slaven. Vroeger, toen het sandelwood paard niet zóó gezocht werd, was de rijkdom der Soembaneezen meer algemeen; nu heeft de vorst, de waarde zijner paarden kennende, alles wat goed en schoon onder deze beesten is, geännexeerd, en kan de kleine man nooit zeker zijn van zijn' eigendom. Want heeft hij een schoon paard, en weet de vorst of zijn hoofd dit, dan krijgt die man een doek thuis, zoowat ter waarde van een' gulden of een' daalder, en die doek is een brief, die ook bij andere gelegenheden wordt gebruikt, en den Soembanees bij nadere verklaring van den afgezant in dit geval eenvoudig zegt, dat de vorst zijn paard wel eens wil zien; en de goede man geeft met een lachje, als teeken, dat hij gevoelig is voor de eer hem door den vorst aangedaan, zijn paard, en God alleen en de vrouw en de buurman van ons arm slachtoffer weten wat dit lachje beteekent. Want geeft hij zijn paard niet, dan krijgt hij een koord thuis, en daar heeft die man een rechtmatige vrees voor, want dat zou zijne ademhalingswerktuigen te zeer belemmeren.

Men beoordeele derhalve de paarden op Soemba niet naar 't paard van den Goeroe, evenmin als men Soemba

beoordeelen mag naar den maatstaf van Wai-Ngapoe: de poorte des gevaars. 't Is nog zoo kwaad niet, als iets op den duur meêvalt.

Eindelijk is de tijd geschikt om den Goeroe naar Kambeniroe te volgen. Hij staat mij zijn paard af, helpt mij in 't bestijgen, en geeft mij in de eene hand de teugels en in de andere een tamelijk dik riet, zeggende: dit moet u nu en dan gebruiken, want anders loopt hij niet. Die goede Goeroe, hij wist niet, dat ik lid ben van de Vereeniging tot bescherming van dieren. Trouwens ik moest toch den moed opgeven, om het beest tot beter gaan aan te sporen, en liet op 't laatst én riet én teugels vallen, ik zou er immers toch wel komen. 't Zou ondankbaar zijn, als ik u niet met een enkel woord den Goeroe van Kambeniroe voorstelde. In alles teekent zijn uiterlijk zich gunstig; hij is een flink, sterk gebouwd man, is schrander, verstandig, heeft een nuchter oordeel en doorziet de zaken in eveuredigheid van zijne kennis met gemak. Trouwens, de Amboneezen zijn over 't algemeen niet misdeeld.

Beide plaatsen Kambeniroe en Melolo zijn aan de kust gelegen, dat zich uit den aard der zaak wel laat begrijpen, daar de Savoeneezen zich bij hunne komst op Soemba wel nergens anders konden vestigen. Uitlokkend zijn ze niet, maar dit is minder aan de natuur, dan wel aan de bewoners te wijten. Zij werken liever niet, of zij moeten aangedreven worden. In den Oost-Moeson eten wij den ganschen dag stof, in den West-Moeson gaan wij in den modder. 't Huis van den Goeroe, waar we inmiddels zijn aangekomen, is vol stof, en de Goeroe zegt: 't helpt toch niet! En toch, hoe geheel anders zou 't kunnen zijn, als zij maar de handen ineen wilden slaan. Immers was 't geheel anders, toen de Controleur hier woonde.

Het aantal christenen is niet groot, noch hier, noch te

Melolo; het huwelijk in de kerk voor de gemeente minder begeerd; de kennis van 't Evangelie zeer gering; trouwens hoe kan 't ook anders? De gemeenten worden te weinig bezocht; er moet een zendeling zijn, die hier of te Melolo woont. En toch is er ware vroomheid des harten en eenvoudig geloof in den naam des Heilands.

Wij bezochten Sintoe, een lid der gemeente; hij was in lijden en droefheid; want vrouw en dochter waren beiden op één' dag ziek geworden en lijdende aan koorts en buikloop, 't meisje zoo hevig, dat zij nu en dan buiten bewustzijn was. Men had mij onderwijl medegedeeld, dat de vrouw op slechte paden ging, en hare dochter daarin voorging. Ik zinspeelde hierop in mijne toespraak en vroeg, of zij belijdenis van schuld voor God wilden doen, en of zij, als de Heere haar beter maakte, met een ernstig voor-nemen bij Hem wilden blijven. Zij antwoordde: „Ach, ik ben zoo zwak, ik weet niet of ik 't wel doen kan.” Maar dan zal de Heiland u kracht geven als gij Hem bidt. Wij baden samen. Ik had geen geneesmiddelen meêgenomen. gaf slechts beschuit om boeboer te maken, en ziet, toen ik van Melolo terug kwam, waren moeder en dochter ook op één' dag beter geworden.

Is men te Soemba, of op een der andere eilanden, hier in den achterhoek gelegen, eenmaal van de boot afgezet, dan moet men ook een maand blijven, tot de boot zoo goed is ons weêr te komen halen. Wij verdeelen derhalve den tijd van 30 dagen tusschen Kambëniroë en Melolo. Aangenaam is het niet, daar warmte, stof, enz. enz. weinig gelegenheid bieden om eene wandeling te maken, en daarbij zoo'n huiselijke gelegenheid! Maar we doen 't werk in de gemeente, onderhouden ons met de schoolkinderen, en maken oefeningen in de taal. En zoo hebben wij tijd om met den Soembanees kennis te maken.

De Radja van Seba zei onlangs, toen wij over Soemba spraken: „'t is de vraag, of er in de buitenbezittingen één volk te vinden is, zoo goed als de Soembaneezen.” En de Heer S. Roos schreef voor eenigen tijd: „De eerste indruk, dien het volk op elken vreemdeling maakt, is zeer gunstig. Bij een voorkomen, dat over het algemeen gezondheid, kracht en welgemaaktheid van lichaamsbouw aanwijst, heeft de Soembanees een, wat men noemt goedig uiterlijk. Door ons beschermd zou hij, onder goede leiding en rechtvaardige behandeling - het lijdt geen twijfel - aan dat goedige uiterlijk ook beantwoorden. Hij zou goedaardig en goed, ja meer dan dat, hij zou nuttig werkzaam zijn. De toestand echter, onder welken hij reeds sedert jaren gebukt gaat, heeft hem er toe gebracht om dat te zijn, wat hij nu is” (de Schrijver wil zeggen, dat de volgende ondeugden in den Soembanees als in den mensch aanwezig, onder zulk een bestuur bijzonder ontwikkeld zijn), „n.l. leugenaar en huichelaar, die vol draaierijen zit, die nimmer te vertrouwen is, en op wiens woorden geen staat is te maken.

„Gastvrij jegens den hem bezoekenden vreemdeling (meer uit vrees dan uit gulheid), is hij overigens in al zijn doen en laten dom, inhalig; hij taxeert zijn eigen goed en dat van anderen zoo laag mogelijk; vraagt, bedelt, bedriegt en steelt en is onbeschaamd nieuwsgierig”. Tot zoo ver de Heer Roos.

Ik moest er toch aan gelooven, de reis naar Melolo te aanvaarden, al had de Savoeneesche koorts mij nu en dan al tamelijk te pakken. En de krachten nemen daarbij zoo snel af. Bij goeden wind maakt men van Kambëniroe naar Melolo, per zeegelegenheid, in eene Savoeneesche prauw de reis in een' dag; maar ik zit liever vier dagen te paard, ook al is 't in de brandende zon, dan één' dag in zoo'n

prauw; want dat is geen leven voor een mensch, die liever 't schoone der zee ziet, dan er de kracht van gevoelt. En dan moet men voorbij die tandjoeng's (vooruitspringend land) komen. Lieve hemel! 't is goed om voor altijd de zee vaarwel te zeggen! En toch heb ik de reis terugkomende van Melolo over zee moeten maken. De menschen zaten in 't nauw met paarden, en ik had geen vrijmoedigheid hunne gastvrijheid op een moeielijke proef te stellen; ik gaf mij over en heb er van gelust. Toen we in de nabijheid van Kambëniroe een tandjoeng passeerden, toen wist ik niet meer wat er van die prauw zou worden. Sommigen der mannen baden, anderen huilden, maar toen we den zwaai gemaakt hadden en den hoek om waren, toen was ook alle moeite vergeten en we mochten God danken. Wil men van Wai-Ngapoe naar Mëm-boro gaan, dan moet men een der gevaarlijkste tandjoengs van Soemba voorbij. En niet één maakt die passage zonder, op dat punt, de plechtige, ernstige, vurige gelofte te doen, zulk eene vaart nooit ofte nimmer meer te ondernemen; en toch moet men er wel aan gelooven, want de weg over land is niet alleen schrikkelijk om, maar ook hoogst moeielijk te begaan. Op het punt, dat wij voorbij voeren, was niet lang geleden een prauw omgeslagen met een aanzienlijk bedrag Gouvernements geld, en een ritmeester verloor bij die gelegenheid haast het leven. Een lid der gemeente van Kambëniroe, Sintoe, boven vermeld, dook hem na, en had het geluk hem nog tijdig bij den kraag te pakken.

Men had 't mij op Savoe reeds gezegd: „wacht je toch voor de rivieren op Soemba, want die krioelen van kaai-lui. En je moet wel een stuk of zes rivieren over. En reeds te Kambëniroe konden we ons overtuigen, dat men ons niet verkeerd had ingelicht; want we zagen de teekenen

en hoorden vele geschiedenissen van lui, die òf verslonden òf verminkt waren. En . . . er worden op Soemba dan wel wonderlijke dingen van die kaailui verteld.

Die kaailui op Soemba en elders, waar 't licht der beschaving nog niet is doorgedrongen, zijn machtige lui. 't Zijn halfgoden. En . . . kan het wel anders? Is niet de geschiedenis der volken vóór 't Evangelie, eene geschiedenis van donkere, duistere machten aan 't firmament, in de zee, in bosch, rivier en berg en dal? In Afrika hebben de volken in 't dierenrijk, om hierbij slechts te blijven, hunne slangen en leeuwen; in Azië komen de olifant en aap er bij; op Java o. a. hebben zij hun kjai, de matjan (tijger) enz. enz. Dat wij de schouders niet al te zeer optrekken, als wij onze broeders en zusters, de onontwikkelde kinderen der natuur, op Soemba, Savoe en Java niet uitgesloten, zich zien buigen voor boomen en dieren, wierook en spijzen zien plaats en openbaringen van machten en geheimen, die hunne macht en kennis te boven gaan. Immers zelfs in landen, waar 't licht des Evangelies reeds zoo lang scheen, als bijv. in ons land, ook daar is die dienst der geheimzinnigheden nog niet geheel verdwenen. De beroemde eikenboom te Scherpenheuvel trok in 1603 nog een twintigduizend warme vereerders op één' dag tot zich. En . . . zijn er nu in Holland geen huizen, plaatsen, personen, die men zich niet afgescheiden kan noch wil denken van geheimzinnige machten en invloeden? Maar gelukkig op Soemba en o. a. ook in de nabijheid van Makassar, waar die kaailui ook nu en dan hun' bloedigen scepter zoo toomloos hanteeren, worden nog zonen en dochteren van Jannes en Jambres gevonden, die zeggen: „tot hiertoe en niet verder”. Op eenige palen afstands van Makassar zijn rivieren waar 't van alligators krioelt. Daar zal wel geen Europeaan

doorgaan, tenzij dan de gebieder dezer monsters eerst gekomen is, zich vertoont en zijn' invloed uitoefent. 't Is een gewoon inlander. Wat hij eigenlijk doet weet men niet, maar zeker is 't, dat geen passagier onder zijne bescherming eenig onheil zal overkomen. Ja, meermalen is 't gezien, dat zoo'n Jannes maar eenvoudig in de rivier ging, om een' of ander zijner monster-onderdanen, die wat op zijn geweten had, bij den muil te vatten en aan den oever te brengen, ten einde daar zijne rechtmatige straf te ontvangen.

Op Soemba schijnt er meer licht verspreid te zijn omtrent deze geheime middelen tot 't bedwingen en gebieden der kaailui. Althans er wordt verteld, dat die heeren krokodillen een' vreeselijken afkeer moeten hebben en onder machtigen invloed staan van uien. Men heeft zijne handen slechts met 't sap van dit knolgewas te bestrijken om volkomen zeker van zijne zaak te zijn; de rivier ingaande kan men maar zoo op zijn doel afgaan en den kaaiman als een lam leiden. Een ander middel is, dat de Soembaneesche kaailuibezweerders meer beleefd met deze beesten omgaan dan wij kinderen van 't westen wel gewoon zijn. Onlangs had een groote kaaiman een varken weggekaapt. Nauwelijks werd dit door den meester-bezweerder gehoord, of deze begaf zich naar de rivier, en begon de volgende aansprak: „Groote heer (dat platte „zeg jij kaaiman” mag volstrekt niet gebruikt worden) der rivier, gebieder van alles wat leeft en zich beweegt in de rivier, gij hebt een varken weggenomen, dat niet kan gemist worden; ik geef u zooveel tijd, dan moet het varken weêr terug zijn.” En . . . het varken werd weder te voorschijn gebracht.

Ongelukkig de plaatsen waar deze dierentemmers van 't oosten niet aanwezig zijn. Daar valt menig slachtoffer; menschen, paarden, buffels, zwijnen, enz. worden

verslonden; meermalen eerst verbrijzeld onder de geweldige slagen van den vreeselijken alligatorstaart. Men zegt, dat bij iederen mensch, die verslonden wordt, de kaaiman een steen in zijn maag neemt, als zoude hij daarmede zijn eigen zondenregister opmaken.

Ik stond reisvaardig bij de Kambëniroe-rivier, een der groote rivieren van Soemba. Gunstig staat Soemba ook in dit opzicht boven Savoe, dat de rivieren in den drogen tijd ziet uitdrogen. Ik was gepakt en gezakt, om van laatstgenoemde plaats naar Melolo te gaan, maar zou voorzichtigheidshalve niet te paard, maar in een klein schuitje de rivier over gaan. Vele vrienden uit de kleine Kambëniroe-gemeente deden mij uitgeleide, en daaronder ook een man, een nog levend getuige van de vraatzucht der kaailui, zijn eene hand was afgebeten, ook door een dezer monsters in deze rivier. 't Is verwonderlijk, hoe deze menschen nog elken dag en dat wel tweemaal naar deze rivier gaan, s'morgens en 's avonds in gezelschap van velen, soms ook wel alleen om te baden. Zij vreezen niet, in het vertrouwen, dat als 't hun tijd niet is, hun ook geen leed zal geschieden.

Waarom baadt gij hier, of komt gij niet steeds in gezelschap en gewapend bij de rivier? En al weder is 't antwoord: „als God het niet wil.” 't Is verwonderlijk hoe de volken in den Indischen Archipel, ook al weten ze niets of weinig van den Islam, zich alleen met 't Fatum wapenen; bij 't terzijde stellen van eigen krachten en vermogens, trekt men immer roekeloos wissels op het al of niet „willen van God.” Tijdens mijn verblijf te Tegal wandelde ik eens aan 't strand, en zag daar eenige Javanen een vlot voor zich uitdrijven. In plaats van nu op het vlot te staan en 't zóó de rivier in te werken, liep men achter 't vlot tot aan de lendenen in 't water. In de zee aldaar

krioelt het van slangen, waaronder de kleine maar doodelijk vergiftige „oelo lëmpé”, en ook niet zelden een zeer kwade visch met een scherpen doorn op den kop; hoeveel gevaar! En wij zeggen in onze eenvoudigheid, maar met hartelijke belangstelling: „mannen gaat op 't vlot, de slang zal u bijten”, maar zij antwoorden: „O, als 't niet is de takdir” (goddelijke beschikking) enz. enz.

De rivier heeft op 't oogenblik weinig water en onze vrienden verzekeren, dat er geen kaailui in de nabijheid zijn. In weerwil van deze verzekering houden wij de handen binnenboord en hurken zoo behoedzaam mogelijk in ons klein éénbooms schuitje.

Inderdaad 't is verwonderlijk, hoe zich de onbeschaafde volken in den I.-Archipel, om van elders niet te gewagen, in tegenstelling van de beschaafde volken in 't verre westen, én in kleeding, én in voedsel, én in bedrijf kunnen behelpen, en als kinderen der natuur, gemeenzaam met alles wat hen omgeeft, dat alles zich ook kunnen ten nutte maken, ter voldoening aan de behoeften in hun natuurleven geboren en gekend. Wat wij door de meerdere gemakken der beschaving hebben verleerd, dat wordt hier bestaan en volbracht, ook zelfs als wetenschap, kunst en meerdere ervaring terugdeinzen.

Op reis naar Indië vertelde mij de kapitein: „Savoë! dat onmogelijke eiland! Neen, daar moet ik niet zijn; en wat ik hoor van de eilanders daar, dat zij in zulke pinken de reis maken naar Koepang, Rotti, Soemba, dat zal ik ze in mijn sloepen niet nadoen.” En ziet, de Savoenees doet het, ook bij de geringe kennis en 't gebrekkige tuig en voedsel, zonder kaart en zonder kompas. Een Savoeneesche weduwe wil, terwijl de kwade moeson aanstaande is, met haar vaartuigje van Savoë naar Koepang, om 't graf van haren echtgenoot, aldaar gestorven, wat op te knappen en

van een grafsteen te voorzien. Wij ontraden 't haar, daar toch ieder oogenblik de harde winden kunnen doorkomen, en vinden 't beter den goeden tijd af te wachten. Zij gaat met hare manschappen, en wordt uit zee teruggesmeten. Zij herstelt een bekomen lek in haar prauw, gaat er weêr van door, en komt veilig na verloop van een paar maanden terug. 't Graf van haar man was nu in orde.

Aan de overzijde gekomen bestijgen we onze paarden, en 't gaat er flink van door, evenwel niet zoo spoedig als we dat wel wenschen, want onze paarden mogen er geen aanspraak op maken tot de uitgezochte Sandelwoods te behooren. Koffers en pakken worden vóór den ruitser op 't paard geplaatst en zoo goed mogelijk ook bij den snellen gang in evenwicht gehouden en zoo meêgenomen.

In dit gedeelte van Soemba aan steenen geen gebrek. Meermaal moeten wij de teugels inhouden, om de aandacht der paarden op de steenen te verscherpen, of ook wel 't paard afleiden, om zijne hoeven niet al te zeer met de steenen in aanraking te brengen. Gelukkig hebben we bij de warmte een' flinken wind uit zee tot afkoeling, en zoo gaat de reis ongestoord voort. Alhoewel slechts weinig in getal en ongewapend, hebben we noch in 't veld noch in 't bosch, op den berg of in de rivier eenig gevaar van mensch of dier te weêrstaan. Ook in deze gedeelten is Soemba schaars bewoond. En kan 't anders? Hoe verteren die menschen elkaâr in onderlingen oorlog, en hoe velen worden er in eigen stad en door eigen vorst of volk jaarlijks omgebracht. Maar vooral moet het dun bevolkt zijn van Soemba gezocht worden in het moeielijk sluiten van een huwelijkskoop. De bruidschat en het streng bewaren der kastelijnen verhinderen het huwelijksleven. En de natuur heeft haren loop, maar de vrucht wordt afgedreven. Bovendien meen ik gehoord te hebben, maar

durf er niet vast voor instaan, dat het tweekinderen-stelsel op Soemba wordt gehuldigd.

Daarbij komt nog 't volgende in 't huwelijksleven van den Soembanees. Wordt de Soembaneesche vrouw moeder, dan mag er niemand, volstrekt niemand bij zijn; want wie ook 't zou durven wagen meê te helpen, of te komen zien, die zou met blindheid geslagen worden. Slechts één of twee oude vrouwen, mogen de behulpzame hand bieden. De vrouw, die moet bevallen, wordt, zoodra de eerste weeën zich openbaren, in 't midden der woonplaats gebracht, en dat wel in de nabijheid van de plaats waar gestookt wordt. (De Soembaneesche huizen zijn, als de Savoneesche, ongeveer een halve meter boven den beganen grond.) Boven de vrouw in arbeid, hangt een touw, dat zij met beide handen grijpt en alzoo de weeën uitwerkt. De oude vrouw, achter haar gezeten, wrijft den rug en de lendenen der barende met warm water, fijn gekauwde klapper, of ook wel klapperolie; bovendien knijpt zij de lendenen en perst ze zoo mogelijk samen. In de meeste gevallen, 't meest door de natuur geholpen, wordt de vrucht zittende gebaard. Vijftien dagen op zijn minst wordt nu nacht en dag 't vuur in de nabijheid van rug en lendenen der kraamvrouw gestookt en onderhouden; na de vijftien dagen slechts des nachts, en de vrouw wordt op deze wijze letterlijk geblakerd. En de man nadert zijne vrouw in de eerste twaalf of achttien maanden niet; hij voegt zich gedurende dien tijd bij eene andere. De borsten der moeder worden geregeld elken morgen en elken avond uitgetapt, men zegt, dat deze melk voor den zuigeling niet goed is. Bedenkt men hierbij, dat hoe de Regeering hier ook tegen wake, er steeds slaven worden uitgevoerd, dan is 't ons niet moeielijk te begrijpen, waarom Soemba zoo arm is aan zonen en dochteren; waarom men op Soemba zoo weinig kinderen ziet.

Ja, wel dik is de duisternis die op Soemba heerscht, hoe schoon ook die bosschen en wouden, die bergen en dalen, hoe rijk ook die natuur en hoe heerlijk ook het lied door zoovele duizenden vogels op onzen weg aangeheven; daar is eene stem, die roept en klaagt en weent; 't is de stem der arme aarde, zuchtende onder de misdaden van een in diepe duisternis gezonken Heidendom.

Onze gids, Ama Radja is een grappige en ondeugende Savoenees van Melolo. Hij weet welk vleesch hij in de kuip heeft: een zendeling, die nu niet zoo precies op de puntjes der etikette let, die maar liefst zonder plak en stok, zoo eenvoudig en gezellig mogelijk, met hem omgaat als een oudere broeder met zijn' jongeren. Wat hij hier op onzen tocht alzoo uithaalt en verkoopt, zal hij bij zijn' heer Elias Loedji Radja wel niet vertoonen. Daar zal hij zijn gezicht wel in de meest plechtige plooiën zetten; zijne accommodatie zelfs zoover drijven, dat als zijn heer in de kerk, bij 't vertolken van onze toespraak in 't Savoneesch, van aandoening niet kan spreken en in tranen uitberst, hij ook naar een stuk zakdoek grijpt en dat lapje naar zijne oogen brengt... die schalk!

Nadat Ama Radja van 't paard is getuimeld, en onder lachen en mopperen zijn' zetel weer heeft beklommen, vertelt hij omtrent den Soembanees het volgende: „Rookten doet de Soembanees niet, ja in de binnenlanden hebben zij 't zelfs nooit gezien. Geheel anders dan op Soembawa, waar 't zoo in de mode is, dat kleine kleuters van jongens met sigaren in den mond staan bijna zoo groot als zij zelf zijn. Scheepsladingen met lontarbladeren worden aldaar van Soemba aangebracht, om den tabak tot dekblad te verstrekken. Sterke dranken gebruikt de Soembanees niet; krijgt hij een slokje, dan drinkt hij, maar zoekt het niet; ook hiermede is de inlander in 't binnenland onbekend.”

De tanden slijpen zij weg tot op 't tandvleesch, zoo vrouwen als mannen; op Savoe doet men 't zelfde. Opium schuift de Soembanees niet, slechts heeft hij 't nu en dan te Wai-ngapoe komende, bij Endeneezen en Arabieren gezien. Hij is er echter niet toe te bewegen 't zelfde te doen. In 't siri-pinang-kauwen is de Soembanees een baas en doet hij voor den Savoenees niet onder, ja 't is voor beiden een belangrijk deel van hun voedsel. Ontneem hun voor één, twee, drie dagen alle voedsel; maar laat hun de siri-pinang-kalk-tabak-kauwerij, en zij zijn even vroolijk en opgeruimd.

Dobbelen om geld is onbekend; slechts in aanraking met den Endenees en Arabier zien zij nu en dan, ook als zij bij de Chineezen te Wai-ngapoe komen, spel en arak. Zeer te betreuren is het, dat 't Gouvernement de verderfelijke invloeden van Endeneezen en Boegineezen als slavenhandelaars, moordenaars, onruststokers, bedriegers, schuivers, zuipers, enz. enz. niet tegen gaat. De civiele gezaghebber te Wai-ngapoe heeft geen' invloed, evenmin hebben dit de posthouders onder zijn bestuur te Memboro, Melolo, enz. Hoe gemakkelijk, zonder gebruik of vertoon van veel macht, zou het der Regeering vallen geheel Soemba onder bestuur te brengen, en honderden bronnen van welvaart te openen! Immers Soemba wil alles dubbel geven wat een nijvere hand vraagt, als men zich slechts daartoe van de Savoeneesche nederzettingen wilde bedienen. Ama Loedji Dimoe, de Radja der Savoeneezen te Melolo, broeder van den Radja te Seba op Savoe, is niet slechts een vriend van 't Gouvernement, maar ook een menschenvriend. Hij toonde dit toen een Engelsch schip op Soemba's kusten werd geworpen en daar strandde. Niet alleen zou schip en inhoud, maar ook de manschap verloren geweest zijn, als niet hij, Ama Loedji met zijn prauw en volk den kapitein en zijne

manschappen had gered. De Soembaneezen waren reeds druk in de weêr om alles te rooven, en zouden voorzeker moord hebben gepleegd, als niet Ama Loedji 't had voorkomen. De kapitein kon Ama Loedji, behalve eenige andere voorwerpen, ook een Engelsch Bijbeltje met toepasselijk voorschrift aanbieden. 't Gouvernement gaf Loedji een getuigschrift, ook een gamelan, en nu zal 't hem een prachtsabel vereeren. Ook omdat Ama Loedji met zijne Savoeneezen nog niet lang geleden den Soembaneezen een flink pak slaag heeft gegeven. Wilde het Gouvernement op dezen weg voortgaan, dan zou in weinig tijd 't gespuis van Endeneezen, Boegineezen, enz. verdreven zijn en de arme Soembanees zou tot zijn heil onder geregeld bestuur komen. Dan zou de Residentie Timor geen lastpost meer behoeven te zijn.

Met letterschrift, geschiedenis, jaartelling, namen van dagen, houdt de Soembanees zich eenvoudig niet op. Een wonder is 't als op de honderd Soembaneezen er één gevonden wordt, die de namen der maanden, of beter der verschillende tijdvakken van een jaar, waarin met 't planten van dit of dat moet begonnen worden, weet. Het jaar wordt verdeeld in 14 tijdperken, waarvoor 14 namen bestaan, woelan (Jav.) geheeten. In dit opzicht en in vele andere houdt de Soembanees gelijken tred in beschaving met den Savoenees. De namen zijn:

1. Kawoeloer Koedoe: begin van 't katoenplukken.
2. Kawoeloer Bokoel.
3. Waai Kamawa.
4. Reengi manoe.
5. Amoe laanda: aanleggen, schoonmaken der tuinen.
6. Waandoe koedoe: Laatste gedeelte van November, waarin men, na begin van regen, begint te planten.
7. Waandoe bokoel, tuinen gewied.

8. Siboe }
 9. Mengata } sterke regentijd, Februari.
10. Ngéli koedoe: de gierstoogst.
 11. Ngéli Bokoel: maïsoogst.
 12. Paloodoe: padie-oogst.
 13. Langoe Parainqoe feestmaand, Nieuwejaar.
 14. Woelan toewa: katjang oogst.

De Soembanees heeft vele spelen, houdt van zang en dans, en bedient zich o.a. instrumenten op Java en elders gebruikt, ook van de "djoengga" bij den Savoenees "kētadoe" geheeten.

Dit speeltuig is in zijn' oorspronkelijken vorm gewoonlijk een lid van een bamboe, derhalve van boven en beneden gesloten en hol van binnen. Aan den omtrek wordt de huid of schil op zes of acht plaatsen losgewerkt, zoodat de draad toch gehecht blijft aan 't boven- en beneden gedeelte van dezen cilinder. Nu wordt deze koker bevestigd in de opening van een lontarblad, gebogen in den vorm van een halven bol, en nadat de snaren op den bamboekoker door 't plaatsen van kleine stukjes hout gespannen zijn, is de Soembaneesche gitaar in orde. Eigenlijk is dit instrument van Rotti afkomstig, althans 't wordt daar even als op Savoe en Timor aangetroffen, maar te Koepang heeft de djoengga of kētadoe zulk eene volmaaktheid bereikt, dat zij voor de Europeesche gitaar niet behoeft onder te doen. Daar is de bamboecilinder behouden, maar de snaren zijn van koper, en er zijn sleutels voor 't stemmen aangebracht, even als bij de viool. Men tokkelt er alles op. Zij die dit speeltuig spelen, laten de nagels lang groeien, om des te spoediger en vlugger te kunnen werken. Zelfs Europeesche melodiën worden met gemak en welluidend ten gehooore gebracht. Op Koepang kost de kētadoe p.m. f 10.

Maar wat, volgens Ama Radja, den Soembanees zoo kennelijk onderscheidt van de omliggende eilandbewoners is zijn redenaarstalent. „Als soms”, zoo beweert hij, „in buiten- of binnenlandsche Rijksraad-vergaderzalen bekwame sprekers of advocaten mochten noodig zijn, dan durft hij met alle vrijmoedigheid den Soembanees aanbevelen. Tertullus zelfs zou met beschaamde kaken terstond plaats geven aan den allerminsten Soembaneeschen Redenaar. En . . .” zoo gaat hij voort, „als de Europeesche volken in hunne krijgsverrichtingen oefeningen maken met geweer of kanon, dan zenden zij gewoonlijk eerst den kogel, en daarna laten zij wat damp en lichtstralen zien; dat nu is bij den Soembanees juist het omgekeerde. Hij geeft eerst damp en een enkelen lichtstraal en daarna breekt de bom los.”

Onze vriend heldert zijn Soembaneesche beeldspraak met de volgende voorbeelden op. De Arabieren komen met hun bark om een 200tal paarden te koopen en naar Java over te brengen. De Soembanees vangt zijn paard uit 't weidenveld op, en begeeft zich naar 't strand, ter plaatse waar de Arabische kooplui zijn. Hij bindt zijn paard aan boom of struik, en gaat bij den Arabier op een bank zitten; 't gesprek gaat over alles, over koetjes en kalfjes, maar niet over 't paard. Dit voorhuisverblijf kan soms een uur, ja langer duren; eindelijk begint het den Arabier te vervelen, en hij begint maar met een' stoot tegen de deur te geven en zoo in 't huis te vallen. „Nu, goed; maar wat vraag je dan voor dat paard?” Daar komt de bom: „10 dikke dukaten (£ sterling), 10 rijksdaalders, 10 matta's (vademen rood, wit of geel katoen) 10 gulden.” Na lang heen en weêr praten en nog langer wachten van de zijde des Soembanees wordt eindelijk de koopsom bepaald; 10 rijksdaalders, 3, 4, 5 of 6 soms 7 of 8 kleine dukaten, 5 of 6 vadem, of soms een rol madapollam van de slechtste soort.

De Soembanees wil zijn' zoon laten trouwen. Hij zendt een' afgezant naar de ouders van 't meisje, dat hij voor zijn' zoon begeert. Deze bemiddelaar zet zich in 't huis gekomen eenvoudig neêr, legt een stukje sits (de brief der Soembaneezen bij officieele gelegenheden) voor zich op den grond; wordt dit aangenomen, dan wisselt men van kaloembo (de Soembaneesche sirih-zak, dien men altijd bij zich heeft, waarvan men zich zelfs des nachts niet ontdoet, en die men bij ontmoetingen altijd aanbiedt. — Sav.: Béka kenana). Men eet (sappa) sirih, en praat over alles eindelijk ja, ook over de beteekenis van 't stukje sits, over den brief. Wordt de jonge dochter toegestaan, dan moet een en andermaal door andere afgevaardigden omtrent den bruidschat worden onderhandeld.

De Soembanees wil iets verkoopen. Hij komt, en zet zich, en legt een keten van gevlochten koperdraad, ter lengte van een meter, voor zich. Er wordt gesproken, sirih gekauwd; eindelijk daar breekt de bom los, de kogel komt door de kerk en men betaalt de keten, die op zich zelve eene waarde van één of een halven gulden vertegenwoordigt en vaak als gordel dienst doet. Bij rijken op Soemba en Savoe wordt zij van gouddraad gevlochten, en heeft dan vaak eene waarde van p.m. f 1000. Bij den vorst van Timoe, op Savoe, zag ik er een van goud, zoo lang, dat zij wel drie of viermaal om 't lijf kon worden geslagen, en ter zijde van 't lichaam in bekoorlijke snoeren afhing. Daar ontmoette ik ook een paar goudsmeden van 't kleine eiland Dau, dicht bij Rotti, tusschen dit eiland en Savoe gelegen. Naar mij toen verteld werd moeten al die bewoners van Dau goudsmeden zijn, en overal in den omtrek heenvaren om dukaten tot gouden ketens en andere sieraden te verwerken.

Er is oneenigheid gerezen tusschen twee plaatsen op

Soemba. Diefstal van vee, moord, maagdenroof is de oorzaak. Gewapende Soembaneezen trekken op naar de plaats, die de daad gepleegd heeft. Aangekomen stelt men zich op zoodanigen afstand, dat sprekers van beide partijen elkaâr al schreeuwende kunnen verstaan. Van beide zijden worden de grieven opgesomd; wie nu 't langst spreken kan, zóódat de tegenpartij niets meer te zeggen weet, die wint. Is 't de aangevallene, dan trekken de aanvallers weêr terug, in 't omgekeerde geval wordt de plaats geplunderd en worden de menschen vermoord of tot slaven gemaakt.

Onderwijl onze gids zoo keuvelt en 't een en ander vertelt, zijn we tot het meest gevaarlijke punt van onze reis genaderd. Tot hiertoe hadden wij nog niets van kaailui, noch ook iets van slangen gezien. Nu waren we aan dat uitgestrekte terrein met zijne duizenden, duizenden lontarpalmen, gekomen, dat in de nabijheid van Kêdoemboe ligt. Hier dwalen die wilde buffels, die 't den reizigers nu en dan zoo moeielijk kunnen maken, dat een overhaaste vlucht moet genomen worden, om dan op den koop toe, soms nog door één of meer der buffels achterhaald te worden. Het was twee uur en erg warm. Ik zag er wel eenigszins tegen op, om nu op 't warmste gedeelte van den dag zoo'n buffel-ontnoeting te moeten bijwonen; liever had ik deze bijzonderheid des morgens gehad, toen we nog in de kracht van ons paardrijden waren. Bovendien, niet alleen wij waren vermoeid, maar onze paarden, waarlijk niet van de beste Sandelwoods en ten eenenmale ongeschikt voor zulk een' verren tocht, waren geheel op; hoe zouden zij nu des gevorderd aan eene harddraverij met wilde buffels kunnen deelnemen. Gelukkig werd het hun zoowel als ons gespaard; wij zagen die groote, breed gehoornde beesten, slechts van verre. Blijkbaar waren zij van het zelfde gevoelen als wij en onze paarden; dat 't namelijk op het

heetst van den dag wel zoo verstandig is aan geen harddraverij te denken. Onder heerlijke, groote, schaduwrijke boomen, stonden zij niet verre van een uitgestrekt moeras hun middagdutje te doen. Vroeger hadden zij eigenaars, maar zij zijn weggeloopt, niet weder opgezocht en verwilderd.

't Is wel te begrijpen, dat we allen naar eenige rust verlangen. Een zeker gedeelte van 't lichaam dergenen, die geen zadel hebben, is zóó aangedaan, dat hier en daar onder de tochtgenooten een gemompel opgaat van „werkstaking.” Wij vinden een vriendelijk plekje onder eenige lontarpalmen. Wat een onderscheid met Savoe! Hier alles groen, aan gras geen gebrek. Ware hier een fabriek, om die duizenden lontarboomen het suikerrijk sap te ontnemen, er konden millioenen guldens gemaakt worden. Dáár, op dat arme Savoe, alles dor; aan gras voor paarden en buffels immer gebrek, hier in overvloed gras, hout, vruchtbaar land en water. Dáár te veel bevolking voor zoo'n mageren bodem, hier schier geen mensch te bekennen. Waarom voldoen de Radja's op Savoe zoo ongaarne aan 't verzoek van 't Gouvernement om Savoe naar Soemba te zenden, daar toch op Savoe geen voedsel, hier op Soemba voedsel in overvloed gevonden wordt? Wel, de oorzaak is niet ver te zoeken. Zenden zij Savoe, dan verminderen de Radja's hun eigen kapitaal. Kan er bij verplaatsing zoodanig verband blijven, dat de vorsten niet lijden, maar er ook wel door varen, dan bevorderen zij het zelf.

't Komt mij voor, dat Ama Radja wat op 't gemoed heeft. Blijkbaar is hij in gepeins verzonken, en zou wel gaarne aan 't woord komen, maar kan er maar niet toe komen. Eindelijk, nadat ook hij wat gegeten en gedronken heeft, en uit een strootje als in 't verborgen nu en dan dikke rookwolken trekt en daarna wegblaast, begint hij, en zegt: „Ik hoop toch dat mijnheer te Melolo gekomen,

mij zal willen helpen; mijnheer weet wel, die zaak waarover wij te Kambeniroe spraken." Tusschen twee haakjes zij hier opgemerkt, dat Ama Radja mij te Kambeniroe had meêgedeeld, dat zijne vrouw hem door den zoon van den Goeroe te Melolo was ontstolen. "Ja, natuurlijk zal ik die zaak onderzoeken; want zulke dingen mogen onder christenen niet geschieden. Maar was je wel goed voor je vrouw, dat zij zich zoo maar gewillig liet ontvoeren?"

"Ook die zaak mag mijnheer gerust vragen. Alle Broeders weten, dat ik goed voor mijne vrouw ben, en""", zoo ging hij voort, ""als mijnheer dan naar Savoe terugkeert, ik heb thuis een heel lief zwart hoedje, dat neem ik meê, als ik ook meê mag gaan naar Savoe, om aan mijn oudste zoontje te Liai te geven."" "Hoe, Ama Radja, heb je dan kinderen bij die vrouw, die weggeloopt is?" "Nee, mijnheer begrijpt de zaak nog niet goed. Eva, zoo heet mijne christelijke vrouw, die weggeloopt is."" "Nu goed" herneem ik, Ama Radja in de rede vallende, "maar hebt gij dan nog andere vrouwen?" "Eva, mijnheer, is mijne christelijke vrouw, maar te Liai op Savoe woont mijne vrouw met de kinderen, die nog djantioe (heidenen zijn).""

"Maar lieve hemel, Ama Radja, dat mag niet, de christenen hebben maar ééne vrouw; hoe zijt gij dan van die djantioe vrouw afgegaan, en hoe zijt gij dan met Eva getrouwd?"

"Vroeger, toen ik nog te Liai op Soemba woonde, was mijnheer T. zendeling. Ik wilde toen graag christen worden, maar mijne vrouw wilde niet. Toen leerde ik Eva kennen, die ook christen was, en toen heeft mijnheer T. ook met goedkeuring van den Radja-ouderling te Seba mij getrouwd met Eva."" "En wilde uwe vrouw, die geen christen wilde worden, nadat gij 't Christendom had omhelsd, nog wel bij u wonen en uw vrouw blijven?"

"O, welzeker mijnheer, zij bleef heel goed voor mij.""

„Nu, Ama Radja, dan hebt gij de zaken aan mijnheer T. zeker niet goed verteld, anders had hij u met Eva niet getrouwd. Uw huwelijk met uwe vrouw te Liai is niet ontbonden; dat bestaat nog, dat is uwe vrouw, Eva is uwe vrouw niet; hebt gij ook kinderen bij Eva?“ „„Neen mijnheer, maar mag dan de zoon van den Goeroe Eva maar zoo wegvoeren en mij zooveel verdriet veroorzaken?““ „Natuurlijk niet, maar dat is nu eene zaak op zich zelf; zegt Eva zelve ook niet, dat niet zij, maar de vrouw te Liai uwe vrouw is?“ „„Ja, dat zegt ze gestadig, en ook de zoon van den Goeroe zegt, dat mijn huwelijk met Eva geen Bijbelsch huwelijk is.““ „Nu, ik zal alles onderzoeken, en dan de zaak behandelen“.

We nemen afscheid van 't lontarbosch, vinden 't jammer, dat slechts vogels en wilde buffels getuigen zijn van zoo'n wilde, rijke natuur, en vervolgen onze reis. Trouwens, 't grootste gedeelte van de helft van onzen weg ligt achter ons; de woning van de heer d. R. v. A. is niet verre meer. Z.Ed. was vroeger ambtenaar op Java, en later civiele gezaghebber te Wai-Ngapoe. Later vroeg Z.Ed. ontslag uit 's lands dienst, en vestigde zich hier bij Kadoemboe, een dag reizens van Melolo ter woon. Paardenfokken, landontginnen, enz. is 't doel van deze vestiging. Eene bezwaarlijk te overwinnen moeilijkheid zal het vooreerst wel blijven, om aan geschikte werkkrachten te komen; want de Soembanees, alhoewel niet lui, heeft vooralsnog een' afkeer van geregeld werk. Bovendien is 't haast onoverkomelijk om zoo'n onderneming geheel zonder kapitaal te beginnen. De heer d. R. sprak er over om, wijl zijne vrouw eene Soendaneesche is, menschen uit de Soendalanden te doen komen.

Wij worden vriendelijk ontvangen. 't Huisje van onzen gastheer is klein en onvoltooid. Radja Lewa zal volk

zenden om 't verder af te werken. Wel vriendelijk vinden wij 't, dat de heer d. R., alhoewel moederziel alleen met zijne vrouw, ons toch ontvangt, en zelfs zijne vrouw, die zelve en alleen in de keuken moet werken, aanspoort om spoedig wat eten te bereiden. Wij kunnen onze ooren niet genoeg te gast geven, om de vele bijzonderheden, die onze vriendelijke gastheer ons over Soemba, enz. meêdeelt op te nemen. Ja, inderdaad, 't ware wel te wenschen, dat 't Gouvernement zich kon ontfermen over Soemba; dat er, al was 't maar één persoon, eens iemand kwam, die als vader met wijsheid en vastheid de teugels over Soemba in de hand wilde nemen, om dat gebroed van Endeneezen en Boegineezen in zee te dringen en van Soemba een klein Java te maken; dan zou het volgende bericht, dat we onder 't schrijven van deze regelen in de Javabode lezen, gelogenstrafft worden, en 't zou blijken dat Soemba voor de zending geopend is. Wij schrijven 't volgende af: „Naar men aan het Soer. Hbld. mededeelt, zal voorloopig van de zending eens Pastoors naar Soemba worden afgezien. Een onderzoek in loco moet aan het licht hebben gebracht, dat deze heidenen (?) alle voorbeschiktheid (??) om in den christelijken godsdienst te worden onderwezen, missen, en een zendeling daar alle kansen heeft om door die wilden (?) te worden vermoord uit roofzucht.” Als men hier in Indië zoo op de hoogte is, hoe zal men dan in Holland op de ware hoogte der zaken komen? Zal wellicht later als de protestantsche zending begonnen is en een arbeidsveld heeft, de roomsche missie die voorbeschiktheid wel aantreffen? Hoe dikwerf maakte ik, tijdens mijn verblijf te Kambeniroe, op het dicht daarbij liggend bergplateau 's morgens vroeg wandelingen, geheel alleen, daarbij immer ongewapend! Nooit deerde mij iemand, en ging ik in een huis van een der Soembaneezen daar

wonende, om een praatje te maken, dan waren die menschen vriendelijk en verkochten mij een schild en kakatoewa. Zijn dat wilden? Zij voeren op reis immer schild en lans, enz., maar nooit om daar maar zoo meê om te springen en iedereen op hun' weg met dood en verderf te bedreigen. In dit gedeelte van Soemba is men altijd gewapend langs den weg om zich te verdedigen en op zijn hoede te zijn tegen bloedwraak, omdat er geen bestuur is, en dus ieder zijn eigen rechter moet zijn.

Nu mochten we toch wel, na zoo'n verren tocht te paard, op eene goede verkwikkelijke nachtrust aanspraak maken; doch die werd ons, helaas, niet gegund. Nergens in de wereld heb ik zoo last van muggen gehad, als toen te Kedoemboe. Dat is verschrikkelijk; niemand onzer kon slapen; alleen onze gastheer zei, dat hij juist dezen nacht met open klamboe heeft kunnen slapen, dat wel niet altijd 't geval was. Wij hadden dus 't neusje van den zalm nog niet gehad. Trouwens, de heer d. R. moest wel zoo spreken, opdat het den Savoeneezen, die mij vergezelden, niet af zou schrikken bij hem te komen, of hunne broeders aan te sporen hem wat te komen helpen, want hij had zelfs niet één bediende.

De paarden van Melolo zijn reeds gekomen, om ons af te halen. De heer de R. wil gaarne meê naar Melolo, vraagt een paar menschen van ons, om bij zijne vrouw te blijven. Wij kunnen dit moeielijk weigeren, en zoo nemen wij afscheid van het muggenoord en gaan den weg op naar Melolo. Ook hier hebben we, als bijna op ieder gedeelte van onzen weg, nu en dan 't gezicht op groote, prachtige kudden paarden, die bij 't zien van ons gezelschap een oogenblik staan te kijken en dan aan den haal gaan. 't Zijn alle paarden van Radja Lewa, de gevreesde vorst van Soemba, en bij iedere weide-plaats zijn

één of meer personen, die de paarden bewaken en tegen al te ver afdwalen of diefstal zorgen. Ook nu en dan voert ons de wind een pestlucht van een gestorven paard tegen; want nacht en dag, gezond of ziek, levend of dood zijn zij op deze uitgestrekte vlakten. Wil men ze verkoopen, of wil men er een van gebruiken, dan worden zij gejaagd, en verwonderlijk is het te zien, hoe bekwaam de Soembanees met zijne paarden omgaat.

Nog slechts ééne rivier, en . . . we zijn te Melolo. Hadden we nu de werktuigen en genoegzame kennis, dan zouden we in deze rivier onderzoeken, of 't gevonden goud den arbeid beloont; want van verschillende zijden wordt beweerd, dat er goud in deze rivier zit. En de vrouw van Ama Loedji Dimoe bewaart, ten bewijze daarvan, een fleschje stofgoud.

Ama Loedji Dimoe, de vorst van Melolo, of beter gezegd, het hoofd der Savoneezen te Soemba, is, gelijk wij zeiden, een broër van Roti Lazaroes Djawa, den vorst van Seba op Savoe, en staat in meer of minder opzicht onder diens toezicht, maar staat bij 't Gouvernement in een beter blaadje dan deze. Trouwens dat is niet zonder oorzaak; koopt het Gouvernement paarden, dan is Ama Loedji de bemiddelende persoon, Melolo de aangewezen plaats. Onaanzienlijk, klein van persoon, merkbaar geschonden van de pokken, stil en in zich zelf gekeerd, is hij eenigszins schuchter waar hij met Europeanen in aanraking komt. Hij wacht ons op als een ootmoedige dienaar; wij zijn echter gelukkig spoedig in staat hem op zijne ware plaats te zetten, d. w. z. wij verlangen gaarne zijn mooi getuigschrift te zien, dat hij van de Regeering kreeg voor 't redden van de manschap van 't Engelsch schip op Soemba gestrand, en zien ook zijn Engelsch bijbeltje met inschrift van den kapitein, een waar geloovig zeeman. En hoe

gelukkig 't oogenblik, als hij ook den eere-pracht-sabel, bij van Arcken te Batavia gemaakt, van 't Gouvernement zal ontvangen! Elias Loedji is ook in de familie, maar is liever op Soemba dan op Savoe, omdat hij zich aldaar niet kan vereenigen met vele handelingen van zijn broêr, den vorst van Seba. Ook hij ontvangt ons met alle toegenegenheid, staat zelfs eene zijner woningen te Melolo en veel van zijn eigen meubels ons ten dienste af. Elias Loedji en Titoes de Soembanees, zijn de beste christenen van Savoe en Soemba. Zij gelooven van ganscher harte.

Dat de leden der gemeente te Melolo verblijd zijn, dat de zendeling van Savoe ook hier gekomen is, behoeft niet te worden gezegd. De mooiste kleêren worden uitgezocht, en allen komen in de kerk. Jammer dat de Goeroe en zijn zoon niet zoo verblijd zijn. Ernstige beschuldigingen zijn tegen hen ingebracht, en een van de eerste verzoeken van Ama Loedji is: verwijder dien Goeroe van Melolo, hij kan hier geen goed meer doen. Eene vergadering wordt belegd, en 't blijkt voor allen dat 't verzoek van den vorst gewettigd is. Er wordt dan ook besloten den Goeroe en zijn' zoon meê te nemen naar Savoe, en na 't beleggen van eene kerkvergadering aldaar, een' Goeroe van Savoe voor Melolo af te zonderen. (1) Bij 't ongunstige, dat we bij den Goeroe te zien kregen, mogen we 't goede, dat we zagen niet voorbij gaan. Op eene practische en eenvoudige wijze hield hij iederen avond in de kerk oefeningen met de leden der gemeente in de Bijbelsche geschiedenis. Zoo dikwerf wij in 't kerkje mochten optreden, spraken we met zegen en opgewektheid voor de

(1) Te Savoe werd destijds goed gevonden den Goeroe van Timoe te verplaatsen. Eene verwisseling van personeel voorzeker in 't voordeel van Soemba. Dat dan ook wel mag, omdat Soemba 't minst bedeed is. Moge het nu, onder de nieuwe zending, ook Soemba ten goede komen!

gemeente en werden voor 't Savoeneesch geholpen door Elias Loedji. Hij moet, volgens 't getuigenis van deskundigen, met Titus onder de beste tolken geteld worden; zij spreken met vuur, en grijpen 't volk in hun denken en gevoelen, met toepassing van zeden en gewoonten. Onder de doopkandidaten bevonden zich ook drie Soembaneezen; zij waren om 't leven te redden van uit midden-Soemba naar Melolo gevlucht, en hadden bij Ama Loedji bescherming en in de gemeente den Naam van Jezus gevonden. Na gedane belijdenis werden zij tot leden der gemeente Melolo bevestigd. Jammer vinden wij 't, dat hier geen zendeling van 't Genootschap in eenheid met Savoe is komen werken.

Ama Loedji had mij reeds een plek gewezen voor den komenden zendeling van het Genootschap, om door tusschenkomst der gemeente een woning voor den zendeling te bouwen, beloofde zelfs, dat die woning in Juli, of Augustus van dit jaar in orde zou zijn. Wij vreezen, dat het nu niet goed zal gaan. (1)

Het plaatsje Melolo heeft, gelijk Kambëniroe, niets aantrekkelijks. In den drogen moeson stof, in den regentijd slijk, om van geen modder te spreken. En gelijk op Savoe, laat ook hier als te Kambëniroe de gewenschte nijverheid van des menschen hand alles te wenschen over. Toen vroeger te Kambëniroe een Controleur woonde, zou na verloop van korter of langer duur, die plaats een lustoord zijn geworden. Bij vertrek van den Controleur keerde het allengs weêr tot zijn oude doen - heerschappij der natuur - terug. Nog eens . . . Melolo worde de poort

(1) Het is bekend, dat het Genootschap om te voorkomen, dat twee vereenigingen op hetzelfde veld werkzaam zijn, het eiland Soemba, aanvangende met het jaar 1889, overliet aan de zending der Christelijk gereformeerde kerk. *Red.*

voor 't Gouvernement, om ook van Soemba geoorloofde winst te trekken en den Soembanees rechtvaardig en liefderijk gezag te verschaffen; voor de zending, om den Naam des Heilands den Soembanees te brengen.

Ama Radja was niets in zijn schik, dat, bij 't behandelen der zaak van zoon Goeroe en Eva, zijn Eva niets meer van terugkeer wilde weten. Eva hield ook tegenover mij vol, dat haar huwelijk met Ama Radja geen huwelijk naar de Schrift was. Ama Radja verwees ik naar zijne vrouw en kinderen te Liai, raadde hem, met mij derwaarts te gaan, en 't ongelijk zijner vrouw daar aangedaan te herstellen. Hij heeft dit ook gedaan, en leeft nu met zijne eigenlijke vrouw, die, wij hopen dit, nu ook zijne christelijke vrouw zal worden.

Is de kaart van Soemba niet al te klein, dan kan men onder andere namen meer ook den naam van 't plaatsje Mënjili lezen; 't ligt op de Zuid-Oostkust van Soemba. Toen ik te Kambëniroë was, deelde 'Titus mij mede, dat ook te Mënjili zich Savoeneezen hadden gevestigd, en daaronder ook christenen. Hij vroeg mijn oordeel over zijne begeerte om zich te Mënjili te vestigen. 'Titus is van Soembaneesch koninklijk bloed en van daar afkomstig. (Ik voeg hier andermaal de opmerking bij, dat 'Titus een Soembanees is, een christen die veel christenen in Holland zou beschamen, en men vergelijkte nu hiermeê, het oordeel in de „Java-Bode” van de Roomsche missie uitgebracht, dat n.l. de Soembanees vooralsnog de voorbeschiktheid mist, enz. enz.) 't Was mij moeielijk 'Titus hierin te raden, vooral omdat ik hem zoo gaarne voor Savoe zou behouden. En ook, omdat hij als helper-Evangelist te Kambëniroë uitstekende diensten bewees. Later bracht 'Titus nog een bezoek op Savoe, en was meer genegen de zending op Savoe te dienen.

**Nog iets over het eiland Rotti of Rote,
door G. K. Niemann.**

In de „Aanteekeningen op ethnographisch gebied ten aanzien van het eiland Rote (vulgo Rotti)” van den Heer Graafland wordt op blz. 369, D. XXXIII van dit tijdschrift het woord Jintiu als eene benaming van de niet-christenen of heidenen op dat eiland vermeld. Omtrent den oorsprong van dit woord is de schrijver in het onzekere. Daarom zij hier opgemerkt, dat het zonder twijfel hetzelfde is als hetgeen men elders geschreven vindt „Djentiu, Djentioe of Djientioe, dat niets anders is dan het Portugeesche Gentio, dat eveneens heidenen beteekent en afgeleid is van het Latijnsche gens. (1) De beteekenis van dit laatste is eigenlijk volk. Bij de Middeleeuwsche schrijvers werden de heidenen vaak genoemd: gentes en vooral gentiles, in den zin van de nog niet tot het Christendom bekeerde volkeren, evenals bij de Hebrëen de niet-Israëlieten Gojim (eigenlijk: volkeren) heeten. Niet alleen op Rotti, maar in de residentie Timor in het algemeen, noemt men in het daar gesprokene Maleisch de heidenen Djentiu, in tegenstelling van de christenen (Serani) en de mohammedanen (Islâm of orang-islâm). Men zie de Portugeesche woordenboeken en Teysmann in het Natuurkundig tijdschrift van Nederlandsch Indië XXXIVste deel blz. 348 vgg., vgl. ook Riedel, The island of Flores in de Revue coloniale internationale, Janvier 1886, blz. 66 vgg.,

(1) De *o* en de *u* zijn hier uit te spreken als onze *oek*klank.

waar het woord *Gentiu* is geschreven, hetgeen dus nader bij de gewone Portugeesche schrijfwijze komt. In hetzelfde stuk van G. blz. 370 leest men van de *kësambivruucht*, dat op Timor olie daaruit wordt of vroeger werd geperst. *Kësambi* of *kusambi*, is de Maleische naam van een' boom, die in het Makassaarsch' *bádó* heet. De botanische naam is *Stadmannia sideroxylon*. Uit de kleine vruchten van dezen boom wordt, met bijvoeging van nog andere ingrediënten, op Zuid-Celebes de bekende Makassarolie bereid. Vgl. Matthes. Mak. Woordenboek 2de druk, s.v. *bádó* en *koelânderé*.

De op Rotti gesprokene taal (vgl. blz. 361 van dit tijdschrift) is nu eenigszins nader bekend geworden, door de „Proeve eener beknopte spraakkunst van het Rottineesch door D. L. Manafe”, met eene inleiding van Prof. H. Kern, welk stuk eerstdaags door eene vrij uitvoerige woordenlijst zal worden gevolgd. Zie: Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, uitgegeven door het Kon. Instituut enz. Vijfde volgrees. Deel IV blz. 633 vgg.
